

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДИНИ

Рубан А. К.

ВСТУП

Система соціального забезпечення у сучасній Україні перебуває у стані кризи. Це характеризується вкрай низькими розмірами виплат, незадовільною якістю соціальних послуг, відсутністю надійних юридичних гарантій реалізації прав громадян у цій галузі.

Одним із шляхів реформування вітчизняної системи соціального забезпечення є приведення чинного законодавства у відповідність до міжнародних соціальних стандартів. Досвід розвинених країн доводить ефективність цього шляху. У науці права соціального забезпечення питання відповідності вітчизняного законодавства щодо соціального забезпечення міжнародним актам про права людини є недостатньо дослідженими. Окремі аспекти проблеми розглядалися в численних наукових, як-от: В. М. Андрійв, В. С. Андреев, Є. І. Астрахан, В. А. Ачаркан, І. А. Безклубий, Н. Б. Болотіна, М. О. Буянова, С. Я. Вавженчук, Л. Ю. Величко, В. С. Венедіктов, С. В. Венедіктов, М. А. Вігдорчик, Т. З. Гарасимів, В. О. Гончаров, Ю. М. Гришина, І. В. Гушин, Д. В. Журавльов, О. Д. Зайкін, Т. А. Занфірова, М. Л. Захаров, М. Л. Захарова, Р. І. Іванова, М. І. Іншин, С. С. Лукаш, О. Є. Мачульська, Н. О. Мельничук, О. В. Москаленко, Т. О. Поставалова, С. М. Прилипко, О. І. Процевський, В. Д. Роїк, С. М. Синчук, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, О. В. Тищенко, Е. Г. Тучкова, С. М. Черноус, О. Г. Чутчева, В. І. Щербина, Л. П. Шумна, О. М. Ярошенко та ін.

Прийняття 22 листопада 1991 р. Декларації прав людини та громадянина, яка встановила, що «загальновизнані міжнародні норми, що належать до прав людини, мають перевагу перед законами України та безпосередньо породжують права та обов'язки громадян України», стало початком нового етапу не лише у взаємодії міжнародного та внутрішнього права, а й у розвитку цивілізованих уявлень про природу прав людини та їх місце у правовій системі нашої держави.

До того ж було прийнято зобов'язання привести чинне законодавство у відповідність до вимог, що містяться у найважливіших міжнародних актах прав людини. Щодо гарантій, то у сфері дії розрізняються міжнародно-правові (планетарні) гарантії, гарантії в

рамках регіональних міжнародних співтовариств, внутрішньодержавні та автономні (в рамках суб'єктів країни) гарантії.

На жаль, в Україні поки що не створено комплексного механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, який відповідає міжнародним стандартам. Це значною мірою пояснюється тим, що проблема співвідношення міжнародних стандартів у галузі прав людини з чинним українським законодавством про соціальне забезпечення є новою для українського суспільства як у теоретичному, так і практичному плані.

Відповідно до вимог суспільства державний апарат повинен привести законодавство у відповідність до вимог, що містяться у найважливіших документах міжнародного права прав людини, які є міжнародно-правовими зобов'язаннями, що розвивають і конкретизують принцип поваги до прав людини, отримали в науці назву міжнародних стандартів. Їхніми джерелами є насамперед акти, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН, а також її спеціалізованими та регіональними органами.

Отже, сучасний етап розвитку науки права соціального забезпечення характеризується інтенсивністю та динамічністю розвитку, при цьому принципи перетворення, що відбуваються у всіх сферах суспільного життя, об'єктивно зумовили необхідність формування адекватної сучасному рівню розвитку суспільства правової системи, що сприяє досягненню цілей правової держави.

1. Право на соціальне забезпечення у міжнародно-правових актах

Система захисту людини від незабезпеченості існування формувалася протягом століть. На етапі свого зародження ця система базувалася лише на первинних формах взаємодопомоги в суспільстві, витоки яких сягають глибини століть. Їхні відмінні риси очевидні і сьогодні, це фрагментарність, безсистемність, стихійність прояву.

Пройде не одна епоха в історії цивілізації, перш ніж людство усвідомлює, що претензії кожного на забезпечене існування має бути адресовано суспільству та державі через природне право людини.

Прогрес суспільного розвитку, зміна менталітету суспільства призвели до усвідомлення того, що захист людини від незабезпеченості існування є необхідною умовою поступального соціально-економічного розвитку будь-якого суспільства і держави, незважаючи на те, що вона завжди пов'язана з розподільними відносинами і передбачає наявність джерел – коштів, що підлягають перерозподілу. У зв'язку з цим велике значення в діяльності кожної держави набуває економічний фактор, його взаємозв'язок з соціальним фактором.

Проблема гарантованості забезпеченості існування людини тим більше актуальна в умовах ринкової економіки, оскільки в цьому випадку сама економічна діяльність є, по-перше, першопричиною виникнення багатьох нових або загострення вже наявних соціальних проблем, а по-друге, у результаті цієї діяльності відбувається розшарування груп населення залежно від рівня їх доходів.

Основна мета економічної діяльності – задоволення різноманітних потреб людини, як біологічних, так і соціально обумовлених. Плодами цієї діяльності користуються як ті, кого суспільство відносить до найзаможніших або до верств населення середньої забезпеченості, так і малозабезпечені, які потребують відповідної підтримки з боку суспільства, держави. Основним джерелом, що дозволяє задовольняти різноманітні потреби людини, є її дохід.

Розкриваючи це питання, не можна не сказати про те, що розуміється під доходами громадян, які гарантують забезпеченість існування, а й про джерела цих доходів. Реальні доходи, пише С.В. Селезень, складаються «з вартості матеріальних благ, що привласнюються населенням безпосередньо в натуральній формі, і вартості елементів матеріального споживання, яким супроводжується надання послуг. У розумінні і практичному застосуванні, що вкоренилося в нас, реальні доходи являють собою вартість всього обсягу матеріальних благ, в тій чи іншій формі безпосередньо привласнюються населенням»¹. Виділення двох груп – соціально слабкий шар населення та активно-працездатне населення, – на наш погляд, дозволить провести аналіз джерел доходів населення.

Основним джерелом доходів для соціально слабкого населення, до якого належать непрацездатні громадяни, громадяни, які втратили джерело засобів існування із соціально значущих причин, є соціальна допомога. Для працездатного населення можливим основним джерелом доходу є заробітна плата. Однак, як показує громадська практика, заробітна плата не є абсолютною гарантією забезпеченості, оскільки низька реальна заробітна плата в багатьох секторах економіки ледве забезпечує утримання однієї людини. Низький розмір заробітної плати, що склався в багатьох галузях народного господарювання і, перш за все, в організаціях, що фінансуються з державного бюджету, залежить від економічного устрою суспільства.

Отже проблема джерел доходів населення переходить на проблему рівня оплати праці. Оскільки ця, безумовно, дуже важлива соціальна

¹ Селезень С. В. Юридичні гарантії захисту трудових прав працівників. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 33–36.

проблема не входить у предмет дослідження, дозволимо обмежитися цією констатацією.

Економіка, що базується на ринкових відносинах, перетворює здатність людини до праці на товар, оскільки в цих умовах очевидно, що ця здатність людини є її власністю.

Не слід забувати, що історичними передумовами виникнення товарної форми робочої сили є особиста, юридична свобода людини, можливість незалежного та безперечного розпорядження своїми трудовими здібностями, а також відсутність у працівника засобів виробництва, через що для отримання необхідних життєвих засобів він змушений найматися на роботу до тих, хто має засоби виробництва. Науковець Л.Ю. Малюга у зв'язку з цим зазначав, що стосунки особистого найму у величезній більшості випадків зачіпають життєві інтереси тих, хто наймається «у найпростішому, прямому, біологічному значенні цього слова, бо в особистій праці наймані ті, що наймаються, мають здебільшого єдиний засіб для існування»².

Таким чином, зв'язок незабезпеченості існування з економічними відносинами обумовлений певними формами розподілу суспільного доходу. Розвиваючи цю тему, В.Г. Яроцький писав, що будь-яка кількість засобів задоволення потреб, одержуване окремими особами, виражає собою поняття доходу; «Під це поняття має підійти і будь-яку винагороду окремої особи взагалі». Найманий працівник має лише джерело доходу – заробітну плату, і нею визначається його загальне майнове становище.

Заробітна плата, яка є грошовим виразом вартості робочої сили, у величезній більшості випадків йде на безпосереднє споживання, тобто на підтримку існування працівника та його сім'ї. Проте робоча сила є властивістю живої особи людини. Смертність, інвалідність, передчасна старість, нещасні випадки та деякі інші причини є тими небезпеками, які, крім шкоди для особи працівника, спричиняють позбавлення заробітку або викликають нові неминучі витрати. У зв'язку з цим найманий робітник перебуває у стані повної майнової нестійкості або, іншими словами, незабезпеченості існування.

Отже, робоча сила, що продається на ринку праці, є єдиним джерелом існування найманого працівника, оскільки незабезпеченість його існування виявляється, перш за все, у неможливості продати цю силу. Тому заробітна плата має бути достатньою не тільки для покриття поточних потреб, але й враховувати й ту її частину, яка призначена для

² Малюга Л.Ю. Європейські соціальні стандарти в контексті права на соціальний захист в Україні. *Альманах міжнародного права*. 2019. Випуск 22. С. 15–25.

покриття витрат у зв'язку із захворюваннями, нещасними випадками, безробіттям, настанням інвалідності чи старості тощо.

Принагідно зазначимо, що всі ці причини можуть бути об'єднані в загальному понятті соціального ризику або соціальної незабезпеченості. Особливу увагу приділяє «ризик» Л.П. Шумна. Вона визначає «ризик» як «передбачувану можливість відомих негативних явищ»³. З огляду на це можна сказати, що поняття «ризик», у праві соціального забезпечення, означає насамперед об'єктивну та суб'єктивну можливість настання несприятливих наслідків для життя та здоров'я людини, її матеріального благополуччя.

Старість, хвороба, інвалідність та подібні причини є тими соціальними ризиками (тобто можливими небезпеками), і це вже зазначалося вище, які призводять до настання несприятливих наслідків для здоров'я людини, її матеріального благополуччя. Коротко кажучи, навіть не самі ці причини є «фатальними» для найманого працівника, а пов'язана з ними загроза втратити роботу і, отже, заробіток як єдине основне джерело їхнього матеріального забезпечення, за допомогою якого громадянин може забезпечити гідне життя як для себе, так і для своєї сім'ї. Саме з цим пов'язане заключення у міжнародно-правових актах права кожного на винагороду, необхідну для забезпечення гідного рівня життя, а також гарантії при настанні соціальних ризиків⁴.

Зокрема, у Конвенції про захист вимог трудящих у разі неплатоспроможності підприємця (1992 р.) наголошується на важливості захисту вимог трудящих у разі неплатоспроможності підприємця і нагадується про відповідні положення, що містяться у статті 11 Конвенції 1949 року про охорону заробітної плати та у статті 11 Конвенції 1925 року про відшкодування тим, хто працює, у разі нещасних випадків на виробництві. Ця Конвенція охоплює всіх найманих працівників та всі галузі економічної діяльності. У разі неплатоспроможності підприємця вимоги трудящих, що впливають із трудових відносин, захищаються відповідно до даного акта таким чином, щоб вони задовольнялися до того, як будуть задоволені вимоги

³ Шумна Л. П. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення. Дисертація кандидата наук. Харків. 2014. 39 с.

⁴ Москаленко О.В. Європейські стандарти соціального страхування. Право та інноваційне суспільство. 2013. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2013_1_12. 11. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

інших кредиторів. Відповідно до статті 6 зазначеної Конвенції, це положення поширюється як мінімум на вимоги тих, хто працює⁵:

а) із заробітної плати за встановлений період часу, який має становити не менше трьох місяців, що передують неплатоспроможності або припиненню трудових відносин;

б) щодо виплат за оплачувані відпустки, право на які виникло у зв'язку з роботою, виконаною протягом року настання несплатоспроможності або припинення трудових відносин, а також протягом попереднього року;

в) за сумами, що належать щодо інших видів оплачуваної відсутності на роботі за встановлений період часу, який повинен становити не менше трьох місяців, що передують неплатоспроможності або припиненню трудових відносин;

г) у вихідних посібниках, які належать трудящим у зв'язку з припиненням трудових відносин.

При цьому національне законодавство може обмежувати обсяг привілейованих вимог встановленою сумою, яка повинна бути не нижчою від соціально прийнятного рівня.

Міжнародно-правові акти закріплюють певний рівень забезпечення як щодо трудових доходів громадян. Право всіх громадян, які потребують отримання допомоги з боку держави, є одним із прав людини, закріплених у статті 25 Загальної декларації прав людини, затвердженої та проголошеної Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року: «Кожна людина має право на відповідний рівень життя, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, необхідний для підтримки здоров'я та добробуту його самого та його сім'ї, та права на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, настання старості або іншого випадку втрати коштів для існування за незалежними від нього обставинами. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування та допомогу з боку суспільства»⁶.

Таким чином, можна сказати, що підтримка кожної людини, яка втратила джерело засобів існування з незалежних від нього причин, визнається однією із загальнолюдських цінностей у цивілізованому суспільстві. Це положення знаходить своє правове закріплення не лише

⁵ Тарасенко В.С. Щодо ратифікації Конвенції МОП №102 про мінімальні норми соціального забезпечення. *Тенденції розвитку науки трудового та права соціального забезпечення*. Київ. Принт-Сервіс. 2016. С. 239–243.

⁶ Сташків Б. І. Гарантії права на соціальне забезпечення : навчальне видання. Чернівці. ЧДУ. 2011. 100 с.

у Загальній Декларації прав людини (1948), але також у Міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права людини.

Особливе значення має Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права. У статті 11 Міжнародного Пакту закріплено, що держави, які беруть у ньому участь, визнають право кожного на гідний життєвий рівень для нього самого та його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг та житло, та на безперервне поліпшення умов життя, а стаття 12 Пакту вказує на визнання державою права кожної людини на найвищий, досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я закріплює широкий комплекс заходів, що здійснюються державами для повного забезпечення цього права.

Деякі вчені, оцінюючи значення Пакту про економічні, соціальні та культурні права, роблять спроби довести, що цей документ не покладає на держави жодних юридичних зобов'язань. Прихильники такої позиції вважають, що Пакт містить не юридичні норми, а лише стандарти, до досягнення яких повинні прагнути держави. Такий висновок робиться з посиланням на пункт 1 статті 2 Пакту, який зобов'язує держави «вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступове повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, законодавчі заходи».

Цілком очевидно, що лише найменш розвинені країни через недостатній рівень економічного розвитку та брак коштів можуть посилатися на цю статтю для встановлення пріоритетів у поступовому наданні та забезпеченні тих чи інших прав, закріплених у Пакті. Розвинені ж країни не мають підстав посилатися на «нестачу ресурсів» для відмови від забезпечення всіх осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією, економічними, соціальними та культурними правами.

При розробці Пакту США пропонували замінити вираз «в межах наявних ресурсів» словами «в межах, які можуть бути використані з цією метою». Ця поправка була відкинута на тій підставі, що держави-учасниці Пакту повинні вжити всіх можливих заходів для здійснення соціально-економічних та культурних прав.

Як справедливо підкреслюється у дослідженні ООН про здійснення економічних, соціальних та культурних прав, «Пакт є безпосередньою основою для дій на міжнародному та регіональному рівнях, а також для проведення країнами його норм у життя... Його єдиним недоліком є те, що у більшості менш розвинених країн його становища можуть

втілювати в життя лише поступово, залежно від їхнього рівня розвитку, наявності ресурсів та розмірів населення»⁷.

Пакт про економічні, соціальні та культурні права не просто містить побажання або рекомендації декларативного порядку, але передбачає і конкретні зобов'язання держав-учасниць. У 1986 р. у Голландії в Лімбурзькому університеті зібралися провідні експерти з різних країн світу для розгляду питання про природу та рівень юридичних зобов'язань, взятих державами-учасницями Пакту про економічні, соціальні та культурні права. Одним із висновків експертів стало те, що держави-учасниці Пакту, незалежно від рівня економічного розвитку, зобов'язані забезпечити соціально-економічні та культурні права для всіх, хоча б мінімально.

Зобов'язання, покладені на держави-учасниці Пакту про економічні, соціальні та культурні права, цілком застосовні і до України, яка зобов'язана дотримуватися визнаних міжнародних норм. Тому якщо навіть у законодавстві і відсутні ті чи інші норми, кожен громадянин країни має мати можливість захищати свої права, посилаючись на міжнародне законодавство.

У зв'язку з цим слід наголосити, що далеко не завжди достатньо прийняти той чи інший закон або оголосити про пріоритет міжнародного права над національним законодавством. Тут насамперед необхідний механізм реалізації Закону – національного чи міжнародного.

Необхідно зазначити, що питання гарантій гідного рівня життя знайшли закріплення у низці конвенцій МОП. Особливе місце серед них займає Конвенція 102 про мінімальні норми соціального забезпечення (1952). Ця конвенція є унікальною за змістом, т.к. охоплює не тільки всі основні види соціального забезпечення, які призначені для захисту громадян від загальновизнаних соціальних ризиків: потреба у медичній допомозі, хвороба, безробіття, старість, трудове каліцтво та професійне захворювання, наявність дітей, вагітність та пологи, інвалідність, втрата годувальника, але й встановлює мінімальні норми періодичних виплат допомоги, що, поза сумнівом, попереджає зубожіння населення.

Проте, говорячи про право громадян на гідний рівень життя, слід зазначити, що Конституції більшості цивілізованих держав закріплюють не лише дане право людини, а й обов'язок держави забезпечувати гідну людини рівень життя. Разом з тим, науково-

⁷ Статус Всеобщей декларации прав человека. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%C2%C4%CF%D7>

теоретичному дослідженню даної правової категорії в нашій країні та її за кордоном присвячено дуже незначну кількість робіт. Не розкрито це поняття і в міжнародно-правових актах. Вони визначено лише складові елементи «прожиткового мінімуму» (одяг, харчування житло).

Ідейною основою права людини на гідне життя є, на думку А.Л. Клименко, морально-філософська категорія «людська гідність»⁸. Як і інші моральні категорії, це поняття не має однозначного, єдиного визначення. Можна погодитись з А.Л. Клименко, яка вважає, що не можна ототожнювати людську гідність і гідний людини рівень життя вже на тій підставі, то людина може усвідомлювати власну гідність, але жити на соціальному та економічному рівні нижче за рівень людської гідності і, навпаки, за рівнем життя обганяти середній і навіть вищий показник, але вести не гідну людину спосіб життя і не усвідомлювати своєї власної гідності.

На підставі цих просторих міркувань дослідниця робить один, на наш погляд, важливий для дослідження висновок: людська гідність належить до особистих, індивідуальних прав і свобод людини, невід'ємних і належать їй від народження. А ось гідне людини життя – це категорія соціальна, що розкривається у змісті правового статусу людини та громадянина.

Слід зазначити, що вітчизняні законодавці давно намагалися регламентувати рівень життя людини – шляхом встановлення мінімуму житлової площі, мінімуму заробітної плати, мінімуму пенсії тощо. Оскільки сьогодні ми намагаємося за допомогою права визначити критерії гідної людини рівня життя, необхідно звернутися до конституційно-правового аналізу змісту цього поняття.

Категорія «людська гідність» суто індивідуальна. Здається, що і гідний людини рівень життя, і його зміст кожен розуміє по-своєму. Розвиток ринкових відносин, індивідуальної свободи, у тому числі економічної, а також приватної власності, сприяють індивідуалізації уявлень людини про гідне життя. Проте право як універсальний регулятор соціальних відносин має гарантувати якимсь мінімально можливе для даного суспільства зміст гідної людини життя для тих її членів, які не в змозі скористатися досягненнями ринкових відносин і не можуть самостійно забезпечити себе відповідно до мінімального стандарту.

Необхідно зазначити, що юридичне закріплення елементів прав людини на гідне життя вперше з'являється у Декларації прав і свобод

⁸ Клименко А. Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст. Харків: Юрайт.2019. 176 с.

людини та громадянина, прийнятої у Франції 24 червня 1793 р.: «Громадський нагляд є священним обов'язком. Суспільство має давати їжу незаможним, як шукаючи їм роботу, і забезпечуючи кошти існування особам, нездатним до праці» (ст. 21).

У цій нормі вперше було закладено діалектичну єдність двох соціальних початків людської гідності, що забезпечуються правом: створення умов для нормальної роботи переважній більшості членів суспільства і пряма соціальна підтримка тих людей, які з тих чи інших незалежних від них особисто причин не в змозі брати участь. вати у продуктивній праці, забезпеченні гідної людини життя.

Таким шляхом забезпечується лише матеріальний рівень цього життя, але не його зміст. А якщо говорити про зміст цього життя, то для його розкриття необхідно звернутися насамперед до переліку особистих прав та свобод людини, закріплених Конституцією України.

Можна сказати, що право людини на гідне життя може розглядатися не лише як комплексний конституційно-правовий інститут, а й як один із елементів правового статусу людини, що знаходить реалізацію у більшості суб'єктивних прав і свобод.

Проте неминучі протиріччя між приватними і громадським інтересом, різними інтересами численних суб'єктів правовідносин ставлять суспільство перед необхідністю як встановлення заборон на не легітимні дії, а й регулювання аналізованого суб'єктивного права за змістом. Таким регулятором у демократичному суспільстві виступає держава. Тому цілком логічно розглядати обов'язок держави щодо забезпечення гідної людини життя як одного з принципів, що становлять основу конституційного устрою України.

Заперечення соціалістичних ідей і разом з ними більшості соціальних гарантій прав громадян, тією чи іншою мірою конституційно забезпечених у радянський період розвитку країни, серйозно послабило правовий механізм забезпечення права на гідну людину життя для більшості населення країни. Очевидно, такий результат був спочатку неминучий, оскільки ті принципи загальної рівності (на практиці – зрівняловки), соціальної підтримки на мінімальному рівні, що гарантував захист від злиднів, виявилися несумісними з принципами ринкової економіки, заснованої на пріоритеті приватної власності, свободі приватного підприємництва та вільної конкуренції товарів та послуг.

У ряді законів, що регулюють соціально-економічні та культурні права українців, відсутні реальні гарантії їх забезпечення.

Самі терміни «гідне життя» та «вільний розвиток» потребують конкретизації. Під гідним життям, на думку І.С. Андрієнко, зазвичай

розуміють матеріальну забезпеченість на рівні стандартів сучасного розвиненого суспільства, доступ до цінностей культури, гарантованість прав особистої безпеки, а під вільним розвитком – фізичне, розумове та моральне вдосконалення людини⁹.

Авторка зазначає, що обов'язок держави надавати соціальні послуги населенню не означає заміну державним піклуванням економічної свободи та активності, господарської та підприємницької ініціативи членів суспільства. Це не опіка над громадянами, а створення сприятливих правових та організаційних можливостей, щоб громадяни власними зусиллями досягали матеріального достатку для себе та своєї сім'ї. Розвиток державою системи соціального забезпечення залежить не тільки від необхідності в ньому, а й від можливості держави здійснювати таке забезпечення, первинною метою якого є підтримання гідного рівня тих, хто потребує соціального забезпечення.

Тому перехід суспільства від первинного завдання – позбавлення людини від повної відсутності засобів для існування до вищих цілей, позбавлення людини від потреби або підтримання її звичайного життєвого стандарту великою мірою залежить також від цього, якою мірою саме суспільство може виробляти кошти на соціального забезпечення, які б доповнити кошти, виділені з цією метою державою. Найбільш характерні риси соціальної держави знаходять відображення в його соціальній політиці, яка в нашій країні відповідно до Конституції спрямована «на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини». Соціальна політика є частиною загальної політики держави, яка регулює відносини між соціальними групами, між суспільством загалом та його членами, пов'язаними зі змінами у соціальній структурі суспільства, зростанням добробуту громадян, поліпшенням їхнього життя, задоволенням їх матеріальних та духовних потреб, удосконаленням способу життя. Головним завданням соціальної політики нашої держави є досягнення добробуту людини та суспільства, забезпечення рівних та справедливих можливостей для розвитку особистості, а також забезпечення гідного рівня життя.

Задоволення потреб на такому рівні, коли людина зберігає себе як особистість – це ідеал, якого слід прагнути, який можливий тільки в державі з сильною економікою, в державі, здатній значну частку валового продукту направити на підтримку гідного рівня життя з соціально вразливих верств населення.

⁹ Андрієнко І. С. Достатній життєвий рівень як правова категорія. *Проблеми цивільного та господарського права*. 2015. № 2-2015. С. 93–95

Підсумовуючи, можна сказати, що забезпеченість існування громадянина гарантується економічними можливостями держави та способом розподілу суспільного доходу. При цьому слід зазначити, що внаслідок економічної діяльності держави відбувається розширення груп населення залежно від рівня та джерел їх доходів. Основними джерелами доходів населення, на нашу думку, є: для непрацездатного населення – соціальні виплати (пенсії, допомоги, стипендії тощо), а для працездатного населення – заробітна плата.

Право на забезпеченість існування людини виражається через право на гідний рівень життя, закріпленій у міжнародно-правових актах. Проте жоден міжнародно-правовий акт це не дає чіткого поняття «гідний рівень життя», у яких вказуються лише його складові елементи. На нашу думку, воно і не може бути закріплене в цих актах, оскільки гідний рівень життя визначається можливістю задоволення різних потреб, а це, у свою чергу, пов'язане з рівнем економічного розвитку держави та з становищем індивіда. Конституція України та галузеве законодавство мають гарантувати кожному громадянину, а також сім'ї право на гідний рівень життя шляхом встановлення мінімального соціального стандарту.

2. Соціальне забезпечення та проблеми його формування

Соціальне забезпечення – поняття складне, багатогранне. Офіційне визначення даного поняття у нашому законодавстві відсутнє. Проте правовою спільнотою завжди усвідомлювалася потреба у науково обґрунтованій дефініції цього багатоаспектного явища. У навчальній та науковій літературі поняття соціального забезпечення авторами формулюється по-різному, залежно від того, які ознаки приймаються за базові.

До сутнісних ознак соціального забезпечення на сучасному етапі можна віднести:

– державний характер установлюваних у суспільстві організаційно-правових способів розподілу сукупного суспільного продукту через систему соціального забезпечення;

– законодавче закріплення переліку соціальних ризиків, визнаних державою як підстави для надання тих чи інших видів соціального забезпечення;

– закріплення в нормах права або в договорах, санкціонованих державою, кола осіб, що підлягають забезпеченню;

– нормування державою соціального стандарту забезпечення, нижче якого воно не може бути, шляхом законодавчого закріплення видів забезпечення, його рівня та умов надання.

Так, до конститутивних ознак соціального забезпечення відносяться такі:

- 1) об'єктивні підстави, що викликають потребу в особливому механізмі соціального захисту щодо підтримання (надання) певного рівня життєзабезпечення;
- 2) спеціальні фонди, джерела соціального забезпечення;
- 3) спеціальні способи створення цих фондів;
- 4) спеціальні способи надання засобів існування;
- 5) закріплення правил надання соціального забезпечення у соціальних, у тому числі правових, нормах.

Формування першої ознаки слід піддати критиці, оскільки наявність лише об'єктивних підстав не говорить про існування механізму соціального забезпечення. Його функціонування завжди пов'язане з визнанням суспільством і державою цих підстав як соціальні ризики, що тягнуть за собою юридичні обов'язки з надання соціального забезпечення. У реальному житті об'єктивних підстав, що тягнуть за собою потребу людини в соціальній допомозі, завжди набагато більші за ті, які визнаються державою соціально поважними.

Другий та наступні ознаки соціального забезпечення, по суті, відображають сторони іншої конститутивної ознаки – способу організації соціального забезпечення.

Далі, виділяючи проблеми формування поняття соціального забезпечення, слід порушити питання багатоаспектності даного явища.

Як зазначалося раніше, соціальне забезпечення – складна категорія, багатопланове поняття, і будь-яке дане йому визначення не може бути універсальним, бо воно не здатне одночасно відобразити всі сутнісні ознаки та основні функції.

У теоретичних виданнях та наукових працях під соціальним забезпеченням традиційно розуміють:

- одне з основних соціально-економічних прав людини;
- форму вираження соціальної політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення певних категорій громадян у разі настання подій, що визнаються державою на даному етапі свого розвитку соціально значущими, з метою вирівнювання соціального становища цих громадян у порівнянні з рештою членів суспільства ;
- державну систему, яка є частиною механізму розподілу, що гарантує громадянам нормальний рівень життєвого та культурного стандарту понад винагороду за працю у старості, при втраті працездатності та годувальника;
- систему матеріального забезпечення та обслуговування громадян за віком, хворобою, інвалідністю, безробіттям, з нагоди втрати

годувальника, виховання дітей та в інших встановлених законодавством випадках.

Викладені поняття мають певну подібність через єдність призначення соціального забезпечення. Однак у кожному з них відображені ознаки, які визнаються авторами конститутивними, але в жодному не сформульовано досить повне положове поняття цього багатоаспектного явища.

На наш погляд, визначаючи основні ознаки соціального забезпечення, необхідно виходити з його економічної функції, яка дозволяє розкрити економічний аспект цього поняття.

Як економічна категорія соціальне забезпечення служить певним інструментом, за допомогою якого суспільство, держава намагається вирішити одну з найгостріших проблем – соціальну проблему нерівності особистих доходів людей, яка не є наслідком нерівності продуктивності праці та ефективності виробництва. З метою більш справедливого розподілу національного доходу у всіх країнах на початку ХХ ст. отримує розвиток політика перерозподілу доходів, що здійснюється державою за допомогою фіскальної та соціальної політики, основною ланкою якої є соціальне забезпечення.

Водночас соціальне забезпечення є правовою категорією, оскільки держави реалізують політику перерозподілу доходів за допомогою особливого правового механізму, закріплюючи нормативним шляхом організаційно-правові способи здійснення соціального забезпечення; порядок утворення відповідних фінансових систем та їх правовий статус, системи управління соціальним забезпеченням; коло осіб, які підлягають соціальному забезпеченню; види забезпечення та умови їх надання; механізм захисту порушених прав.

Забезпечення, адресоване людині суспільством, державою у тих випадках, коли вона за незалежними від неї обставинами потребує підтримки, відновлює статус повноцінного члена суспільства. У зв'язку з цим соціальне забезпечення, безумовно, є дуже важливою соціальною категорією.

Таким чином, у науковій та навчальній літературі, як правило, пропонується таке загальне поняття соціального забезпечення як феномена у житті будь-якого суспільства та держави.

Соціальне забезпечення – це один із способів розподілу частини валового внутрішнього продукту шляхом надання громадянам матеріальних благ з метою вирівнювання їх особистих доходів у випадках настання соціальних ризиків за рахунок коштів цільових фінансових джерел в обсязі та на умовах, суворо нормованих

суспільством, державою, для підтримки їх повноцінного соціального статусу.

На наш погляд, це визначення повною мірою відображає базові ознаки соціального забезпечення як багатопланового явища, розкриває його соціальне призначення. Отже, у цьому дослідженні викладене визначення ми приймаємо за вихідне.

Розглянемо соціальне забезпечення як правову категорію, яка опосередковує певну систему суспільних відносин. Інакше висловлюючись, слід сформулювати поняття права соціального забезпечення, визначити його предмет, метод, функції.

Отже, соціальне забезпечення є самостійною галуззю української правової системи. Відповідно до загальної теорії права, про існування самостійної галузі права свідчить наявність її специфічного предмета та методу правового регулювання. Визначити предмет права – означає окреслити коло тих суспільних відносин, які підпадають під сферу правового регулювання. Як було зазначено раніше, категорія соціального забезпечення є багатогранною, що неминуче обумовлює багатоплановий характер соціально-забезпечених відносин. У зв'язку з цим у науці права соціального забезпечення питання про зміст предмета даної галузі права є дискусійним. У радянський період питання про предмет галузі права соціального забезпечення дискутувалося у ключі від «вузького до широкого» підходів. Сучасні прибічники широкого підходу до предмета, скоригувавши свій підхід із чинним законодавством, включають у предмет галузі не лише соціально-забезпечені відносини, а й відносини з безкоштовного надання освітніх послуг у державних та муніципальних освітніх установах, у тому числі дошкільної освіти, а також надання житлових субсидій за рахунок бюджетних коштів. Як критерію включення перерахованих відносин у предмет права соціального забезпечення називають їхнє соціальне зобов'язання, безоплатність, належність відносин щодо надання субсидій на оплату житлових приміщень та комунальних послуг. Ця позиція дійсно може бути аргументована тим, що такі виплати надаються за рахунок бюджету залежно від сукупного доходу сім'ї на підставі регіональних стандартів⁸³. За цією логікою, аналогічна ситуація складається і з галузевою належністю відносин з виплати житлових субсидій на придбання житла окремим категоріям громадян.

Інакше у науці оцінюють освітні відносини. Прийнято вважати, що відносини між освітньою установою та навчальним з приводу отримання освітніх послуг на безоплатній основі є предметом

конституційного та адміністративного права, а платних освітніх послуг – також громадянського права.

При цьому окремі автори (О.В. Андрієвська, С.І.Запара), говорячи про соціальні освітні пільги, якими мають право скористатися інваліди, діти-сироти та ін., а також про отримання соціальних стипендій, включають останні в предмет (об'єкт) соціально-забезпечувальних відносин.

Інші прибічники «широкого» підходу, зокрема О.Є. Мачульська, Н.М. Никифорова, включають у галузі відносини, що виникають у зв'язку з формуванням фондів соціального забезпечення, та відносини з організації управління соціальним забезпеченням⁸⁶. Як зазначає Н.М. Никифорова, проникнення цивільно-правових елементів у соціальне страхування, перехід на змішану систему страхування, посилення залежності власне розподільних відносин із соціального забезпечення від попередніх відносин із збору та управління цими засобами роблять безглуздими всі спроби зберегти у незмінному вигляді уявлення про право соціального забезпечення як самостійної галузі права, що регулює лише розподільні відносини. Вирішення проблеми названий автор бачить у формуванні комплексної галузі права соціального забезпечення.

Розглядається думка про розширення предмета галузі за рахунок відносин із формування фондів соціального забезпечення та управління цими засобами знайшла б підтримку більшості теоретиків за умови зміни позиції українського законодавця. За чинним законодавством, відносини щодо формування фондів соціального забезпечення (державні та місцеві бюджети, позабюджетні соціально-страхові фонди) регулюються фінансовим правом, а саме його підгалузю – бюджетним правом.

Розглянемо принципово іншу позицію щодо предмета права соціального забезпечення.

Прихильники «вузького», традиційного підходу до предмета галузі обмежують його відносинами, що складаються в рамках державної системи розподілу матеріальних соціальних благ (пенсій, допомог, інших грошових виплат та природного утримання), наголошуючи на публічному характері галузі права соціального забезпечення. Іншими словами, в сучасних дослідженнях збережено підхід, що склався, до предмету галузі права соціального забезпечення як публічної галузі.

У навчальній літературі з права соціального забезпечення йдеться про те, що добровільні та повністю оплачувані види соціального забезпечення (платні соціальні послуги, добровільне медичне страхування, платні медичні послуги, добровільне пенсійне

страхування, платні освітні послуги) регулюються нормами громадянського права. Так, В.А. Рудик з цього питання пише, що в основу відносин, що функціонують у галузі недержавного соціального забезпечення, покладено початок добровільності, а отже, і рівність суб'єктів та договірних підстав існування¹⁰. Діяльність цих суб'єктів та його взаємини із забезпечуваними особами регламентується цивільно-правовими нормами. І зовсім інша справа – це відносини щодо державного соціального забезпечення. Особливо в теорії права соціального забезпечення наголошується на неприпустимості договірного регулювання соціального забезпечення.

Приватно-договірне регулювання соціально-забезпечувальних відносин, що включаються до галузі права соціального забезпечення, у кращому випадку обмежується суб'єктами трудового права, які встановлюють у трудовому договорі додаткові види соціального забезпечення за рахунок коштів роботодавця.

Таким чином, предмет права соціального забезпечення, як правило, обмежується майновими відносинами публічного характеру, що складаються в рамках державної системи з надання грошових виплат, медичних та соціальних послуг, заходів соціальної підтримки за рахунок коштів бюджетної системи та позабюджетних фондів, а також процедурними відносинами щодо призначення певного виду соціального забезпечення.

Більшість із названих характеристик предмета галузі є дискусійними. Це стосується насамперед публічного характеру соціально-забезпечених відносин, їх трактування виключно як майнових та неприпустимість приватних (договірних) режимів правового регулювання.

Справді, відносини з добровільного соціального страхування та відплатні відносини із соціального обслуговування населення мають певну схожість із цивільно-правовими відносинами. На основі цього більшість авторів відносять відносини з недержавного пенсійного страхування, додаткового медичного страхування та інші, засновані на договорі, до сфери дії цивільного права. Слід погодитись, що договір на соціальне страхування від соціальних ризиків та договори на платне або частково оплачуване соціальне обслуговування відрізняються за своєю природою від цивільно-правових договорів. Подібно до того, як трудовий договір за ступенем свободи волевиявлення сторін

¹⁰ Рудик В.А. Етапи розвитку міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення. *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства* (5-7 червня 2014 р.). Суми. СумДУ. 2014. С. 313–317.

відрізняється від цивільно-правових договорів підряду або надання послуг, так і розсуд сторін у договорі на соціальне обслуговування обмежується державними стандартами якості соціального обслуговування.

Йдеться про публічні зобов'язання, що виникають із договорів у праві соціального забезпечення, в яких законом обмежуються межі розсуду сторін: порядок укладання таких договорів, мінімальні соціальні стандарти, державні гарантії та ін.

Сучасні дослідники соціального забезпечення продовжують одноставно обмежувати предмет галузі суспільної складової. У зв'язку з цим, говорячи про кваліфікуючі ознаки відносин із соціального забезпечення, ми виділяємо їх суб'єктний склад, а саме, з одного боку – державу як уповноважений орган або організацію, а з іншого – фізичну особу, яка отримує соціальне забезпечення. При цьому ряд авторів зазначають, що участь недержавних суб'єктів у соціально-забезпечених відносинах заслуговує на неоднозначну оцінку як з теоретичних, так і з практичних позицій.

Наразі для такого принципового розширення предмета правового регулювання за рахунок добровільних недержавних форм соціального забезпечення не має достатніх підстав, проте не виключається, що в майбутньому вони можуть з'явитися.

Однак сьогодні залишається майже незаперечним те, що право соціального забезпечення на сучасному етапі його розвитку є суто публічним правом, оскільки регулює відносини, що мають розподільчий характер, у зв'язку з чим зміст правовідносин встановлюється самою державою і не може змінюватися за згодою сторін.

У науковій та теоретичній літературі існують різні моделі та критерії класифікації відносин із соціального забезпечення.

Ми припускаємо, що соціально-забезпечені відносини доцільно класифікувати за видами, побудувавши певну ієрархію (алгоритм) класифікацій та їх критеріїв. На чільне місце слід поставити отримувача соціального забезпечення, який потребує такого у зв'язку з настанням наслідків соціального ризику.

Потім можна визначити форму соціального захисту названої особи. У зв'язку з цим за своєю природою соціально-забезпечувальні відносини поділяються на три основні види: соціально-страхові, відносини із соціальної допомоги (і соціального обслуговування), а також відносини з державного соціального забезпечення.

У свою чергу кожен із цих видів може класифікуватися за підставами та порядком надання соціального забезпечення на

обов'язкові (державні) та добровільні (додаткові), за рівнем правового регулювання – загальнодержавний, регіональний, місцевий та локальний.

Далі доречною буде і класифікація кожного виду відносин по предмету (об'єкту): з державного пенсійного забезпечення, обов'язкового пенсійного страхування, обов'язкового та добровільного медичного страхування; надання державної допомоги; благодійності тощо.

Перевагою такої класифікації є той факт, що вона враховує об'єктивний та безперервний процес ускладнення системи правового регулювання соціального забезпечення.

До системи правовідносин із соціального забезпечення входять також правовідносини, що виникають у зв'язку із захистом громадянином порушеного права: правовідносини щодо розгляду скарг та спорів з питань соціального забезпечення. Такі правовідносини за своєю функцією є охоронними.

Право на кожен вид соціального забезпечення реалізується у вигляді конкретного правовідносини. Саме ця обставина, головним чином, і зумовлює різноманіття матеріальних правовідносин із соціального забезпечення. У той же час це дозволяє провести науково обґрунтовану класифікацію таких відносин, що має як теоретичне, так і практичне значення. Критерії класифікації можуть бути різними, але всі вони так чи інакше пов'язані з таким елементом правовідносини, як його об'єкт.

Спільним об'єктом зазначених відносин є певне матеріальне благо. Таким благом можуть бути як грошові виплати, так і різні соціальні послуги (соціальне забезпечення у «натуральній формі»). У зв'язку з цим методом наукової абстракції у загальній системі матеріальних правовідносин можна виділити два щодо самостійних великих блоки:

1) правовідносини, що виникають у зв'язку з наданням громадянам грошових виплат за системою соціального забезпечення;

2) правовідносини, що виникають із приводу «натуральних» видів соціального забезпечення. Оскільки дана класифікація не дозволяє виявити особливості правовідносин, зумовлені видовою відмінністю у грошових виплатах та соціальних послугах, прийнято виділяти наступний рівень класифікації – залежно від виду грошової виплати та соціальної послуги. За цим критерієм перший блок правовідносин охоплює такі групи: а) пенсійні правовідносини; б) правовідносини щодо допомоги; в) правовідносини щодо компенсаційних виплат.

Дискусійним є питання про допоміжні, неосновні правовідносини із соціального забезпечення.

Попри ранню викладену позицію, більшість учених включають у галузі тільки процедурні відносини щодо встановлення юридичних фактів і права на певний вид соціального забезпечення, а також за призначенням громадянину даного виду соціального забезпечення. Автор цього наукового дослідження підтримує зазначену позицію та вважає, що відносини з вирішення спорів та розгляду скарг у галузі соціального забезпечення повинні включатися до предметів галузей цивільно-процесуального та адміністративного права⁹⁸. При цьому в літературі справедливо зазначається, що в майбутньому ці відносини можуть бути включені до галузі при прийнятті відповідного Трудового (соціального) процесуального кодексу та створення органів спеціалізованої юстиції.

Поряд із предметом, системотворчим фактором, що визначає самостійність галузі в системі права, є її метод.

У загальній теорії виділяють насамперед імперативний та диспозитивний методи. Імперативний метод характеризується встановленням безальтернативного варіанта поведінки суб'єктів. Прикладом застосування імперативного методу у праві соціального забезпечення може бути регулювання обов'язків державних та муніципальних органів, які не можуть відмовити уповноваженому суб'єкту (за наявності у нього відповідних підстав) у наданні йому відповідного виду соціального забезпечення.

Диспозитивний метод виявляється у закріпленні нормою права певного діапазону варіантів можливої поведінки, який може бути обраний суб'єктом на його розсуд. Наприклад, деяким категоріям громадян надано право вибору виду пенсійного забезпечення (якщо вони мають право на обидва ці види), право відмови від соціального обслуговування і т.д. До особливостей методу права соціального забезпечення традиційно відносять:

- поєднання централізованого та локального способів встановлення прав та обов'язків суб'єктів;
- специфічні способи визначення змісту правовідносин;
- специфіка юридичних фактів, з якими пов'язане виникнення, зміна, припинення правовідносин;
- абсолютний характер прав громадян як суб'єктів соціального забезпечення;
- специфіка санкцій, що забезпечують виконання обов'язків суб'єктів, та способу захисту порушеного права.

Роль і місце соціального забезпечення у суспільстві обумовлено тим, які функції воно виконує.

Теоретично права виділяють дві концепції функцій права. По-перше, це функції правового впливу та, по-друге, функції правового регулювання. «Вплив» є більш широким поняттям, порівняно з «регулюванням». Останнє – різновид впливу і передбачає використання спеціальних засобів. Саме функції правового регулювання дозволяють з більшою чіткістю виявити специфічні функції права соціального забезпечення, що відображають сутність цієї галузі, межі предмета правового регулювання та набір правових засобів, що об'єднуються методом правового регулювання.

Функції права соціального забезпечення визначаються соціальним призначенням. Соціальне призначення права соціального забезпечення – встановлення державних гарантій соціально-забезпечених прав, створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини. Це відбиває його суть, його основу, тому соціальне призначення галузі має бути незмінним.

Під функціями права соціального забезпечення ми розумітимете основні напрями правового регулювання громадських відносин, що складаються з приводу розподілу соціальних благ та послуг особам, які потребують соціального захисту. Не розкриваючи загальноприйняту в теорії права класифікацію функцій на спеціальні юридичні (регулятивні та охоронні) та загальносоціальні (виховні, інформаційно-орієнтовні, соціального контролю та ін.), виділимо ті функції, які специфічні саме для права соціального забезпечення, тобто функції, які з соціального призначення цієї галузі. Більше того, функції права соціального забезпечення відіграють активну роль по відношенню до предмета галузі, по суті створюють його, впливають на його структуру.

Історично першою формою соціальної турботи та далекою предтечею соціального забезпечення була благодійність. У даному випадку йдеться про благодійність не як про прояв людської природи, а про благодійність та соціальну турботу, які висвітлені авторитетом релігії, впливом суспільства, веліннями держави. У цьому вся контексти такі явища почали виявлятися у більш розвиненому первісно-общинному ладі.

Незважаючи на те, що потреба в соціальному забезпеченні виникла одночасно з виникненням людського суспільства, говорити про російську систему соціального забезпечення в сучасному розумінні можна починаючи лише з ХХ століття.

3. Соціальне забезпечення населення України з урахуванням міжнародних стандартів

Експерти Міжнародної організації праці (далі –МОП) позначають терміном «соціальне забезпечення» захист, який суспільство надає своїм членам за допомогою низки заходів, спрямованих проти економічних та соціальних лих, спричинених втратою або скороченням заробітку через хворобу, вагітність та пологи, виробниче каліцтво, безробіття, інвалідності, старості, смерті годувальника, а також у зв'язку з наявністю дітей. Таким чином, найважливішою функцією соціального забезпечення є захист життєвого рівня в основному непрацездатних членів суспільства від небезпеки його значного зниження.

Активно розвиваються процеси глобалізації та інтеграції, наростаючий вплив міжнародного права на систему та галузі внутрішнього права, посилення міждержавної міграції населення зумовлюють глибоку різнобічну взаємодію держав у міжнародно-правовому регулюванні відносин у галузі соціального забезпечення, яке виразилося, насамперед, у розробці та прийнятті різних правових актів у цій сфері, а також у відповідності законодавства різних країн, що стосується низки найважливіших соціальних питань: набуття та збереження права на соціальне забезпечення при переїзді громадян з однієї держави в іншу в процесі здійснення своєї трудової діяльності та при зміні постійного місця проживання.

Зважаючи на те, що система соціального забезпечення є національною, будується з урахуванням рівня економічного розвитку держави, специфіки соціально-демографічного складу населення, історичних та національно-культурних традицій та функціонує на основі внутрішньодержавного правопорядку, не можна ігнорувати той факт, що саме право на соціальне забезпечення, його базисні умови повинні відповідати міжнародним стандартам соціального забезпечення, які покликані гарантувати гідне життя кожній людині під час настання відповідних соціальних ризиків.

Вступ України до Ради Європи, ратифікація Конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також Європейської соціальної хартії визначають необхідність формування теоретичної конструкції міжнародних стандартів у галузі прав людини, у тому числі у сфері соціально-трудова відносин, включаючи соціальне забезпечення. Трудова міграція, що посилилася на територіях держав радянського режиму, реформи у сфері соціального забезпечення з усією гостротою позначили проблему реалізації прав громадян різних держав у галузі соціального забезпечення та виступили додатковим аргументом на

користь розгляду вимог міжнародних стандартів як орієнтири. у правовому регулюванні національних систем соціального забезпечення.

Права людини органічно вплетені у соціальну діяльність людей, їх суспільні відносини, способи буття індивіда. Вони є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їх зв'язків, координації їх вчинків та діяльності, запобігання протиріччям протиборства, конфліктам на основі поєднання свободи індивіда зі свободою інших людей, з нормальним функціонуванням суспільства та держави. Такі права, як право на життя, на гідність, недоторканність особистості, свободу совісті, думок, переконань, автономію особистого життя, право на участь у політичних процесах, є необхідними умовами влаштування життя людини в цивілізованому суспільстві і повинні бути беззастережно визнані та охороняються державою.

Сучасний каталог прав людини, зафіксований у міжнародно-правових документах та конституціях правових держав, є результатом тривалого історичного становлення еталонів та стандартів, які стали нормою сучасного демократичного суспільства.

У сучасному словнику іноземних слів стандарт визначається як:

1) зразок, еталон, модель, які приймаються за вихідні для зіставлення з ним інших подібних об'єктів;

2) нормативно-технічний документ, що встановлює одиниці величин, терміни та їх визначення, вимоги до продукції та виробничих процесів, вимоги, що забезпечують безпеку людей та збереження матеріальних цінностей тощо;

3) щось шаблонне, трафаретне, що не містить у собі нічого оригінального, творчого.

Говорячи про соціальні стандарти з трудового права та права соціального забезпечення, то під ними можна розуміти: встановлені відповідними законами або в порядку, визначеному відповідними законами, на федеральному, регіональному, муніципальному рівні мінімальні, раціональні, максимальні норми та нормативи, що належать до правових гарантій у сфері праці та соці – ального забезпечення, що забезпечують реалізацію трудових прав громадян, а також права громадян на соціальне забезпечення Одним із шляхів реформування російської системи соціального забезпечення є приведення чинного законодавства у відповідність із міжнародними соціальними стандартами.

Прийняття 22 листопада 1991 р. Декларації правами людини і громадянина, яка встановила, що «загальновизнані міжнародні норми, які стосуються правами людини, мають перевагу перед українським законодавством і безпосередньо породжують правничий та обов'язки

громадян України», стало початком нового етапу у взаємодії міжнародного і внутрішнього права, а й у розвитку цивілізованих уявлень про природу правами людини та його місце у правовій системі України.

Мінімальні стандарти соціального забезпечення закріплені у базових Конвенціях та Рекомендаціях МОП надалі у Європейському кодексі соціального забезпечення та підтверджені у Європейській соціальній хартії.

Конвенція № 102 та Європейський кодекс соціального забезпечення (1964) визначили «базові» стандарти щодо ступеня охоплення по кожному виду соціального страхування, відносного розміру пенсій та допомоги типового бенефіціарія (одержувача соціальної допомоги), умови надання та тривалість виплат окремих допомог, участі застрахованих у фінансуванні страхових систем. Ряд Конвенцій та Рекомендацій МОП та переглянутий Європейський кодекс соціального забезпечення (1990) закріпили «підвищені» стандарти соціального забезпечення.

Підвищені стандарти збільшують коефіцієнти заміщення, наприклад, за системами пенсійного страхування, до рівня 50-65%.

Важливо зауважити, що при визначенні розміру пенсій та посібників, для забезпечення їх порівняння з мінімально допустимими стандартами, можуть прийматися до уваги не тільки обов'язкові загальнонаціональні системи. При цьому можуть враховуватись і додаткові системи соціального страхування, за умови, що вони регулюються та контролюються державою або соціальними партнерами та охоплюють значну частину зайнятих, заробітна плата яких не перевищує заробіток кваліфікованого робітника.

Досягнення мінімальних міжнародних стандартів щодо рівня пенсій має бути базовим параметром формування політики у сфері пенсійного забезпечення, а можливо, і макроекономічної політики. Юридичне закріплення даного становища можливе шляхом включення міжнародних норм до нормативних правових актів, що регулюють функціонування систем соціального страхування, або за ратифікації міжнародних актів про мінімальні норми соціального забезпечення.

Враховуючи довгостроковий характер відносин щодо обов'язкового пенсійного страхування, йдеться не про його сьогохвилинне забезпечення, а про підтримку протягом життєвого циклу пенсійної системи. Виходячи з реального стану справ, таким орієнтиром на сучасному етапі можуть виступати лише базові норми, передбачені Конвенцією № 102 та Європейським кодексом соціального

забезпечення 1964 року (40%). Досягнення «підвищених» стандартів може розглядатися як стратегічна, довгострокова мета.

Також слід зазначити, що дотримання мінімальних норм щодо рівня пенсій та допомоги, закріплених у Конвенції № 102 та Європейському кодексі соціального забезпечення, є необхідною умовою для реалізації положень Європейської соціальної хартії (п. 2 ст. 12). Пункт 3 цієї статті закликає держави домагатися поступового піднесення соціальних систем для забезпечення більш високого рівня захисту. При цьому Європейський комітет соціальних прав при правовій оцінці відповідності національних систем соціального страхування положенням Хартії вважає, що держава, яка не забезпечує стандартів, визначених Конвенцією №102 щодо мінімальних рівнів пенсій та допомоги, не виконує також пункт 3 статті 12 (забезпечення вищого рівня захисту), навіть якщо воно зробило зусилля щодо підвищення рівня своєї системи соціального забезпечення.

Таким чином, досягнення базових мінімальних стандартів щодо розмірів пенсій та допомоги, закріплених у Конвенції МОП № 102 та Європейському кодексі соціального забезпечення 1964 року, фактично є стартовою позицією для становлення сучасної системи соціального страхування.

Для подальшого розвитку соціально-трудових відносин і відносин із соціального забезпечення в Україні у напрямку досягнення гідної праці шляхом концентрації зусиль у таких галузях, як розширення зайнятості, соціальний захист, оплата та охорона праці, прийняті міжнародні норми та стандарти, основоположні принципи, що склалися внаслідок наслідків світової фінансової та економічної кризи, післякризового відновлення економіки та впливу глобалізації ринку праці.

У сфері соціального забезпечення особлива увага приділяється підвищенню ефективності пенсійної системи та системи захисту від безробіття, які могли б гарантувати гідне життя у літньому віці та втраті роботи. Реформи пенсійної системи та системи захисту від безробіття вимагають дотримання міжнародних трудових норм та ефективної співпраці уряду, об'єднань працівників та роботодавців.

Сьогодні є підстави назвати законодавчо затвердженими соціальними стандартами у сфері праці та соціального забезпечення споживчий кошик, прожитковий мінімум, мінімальний розмір оплати праці, квоти для прийому на роботу людей з інвалідністю, фіксований базовий розмір страхової частини трудових пенсій та ін. різні, вимагають подання як такі в законодавстві, систематизації в загальному плані та в галузевому розрізі.

У юридичній літературі справедливо зазначається, що соціальна функція держави пов'язана з юридичним закріпленням відповідальності держави за гідний рівень життя та вільний розвиток особистості. Соціальна функція – один з основних напрямків діяльності держави, що здійснюється в соціальній сфері суспільних відносин із забезпечення громадянам гідного рівня життя, згладжування соціальних протиріч та реалізації узгоджених інтересів громадян на основі визнаних у даному суспільстві та законодавчо закріплених соціальних стандартів.

Розглядаючи питання про значення міжнародно-правових актів і міжнародних стандартів, що містяться в них, хочеться звернути увагу на те, що Конвенція є тим актом, на підставі якого надалі можуть розвиватися і укладатися двосторонні та багатосторонні угоди між європейськими державами.

У зв'язку з цим необхідно наголосити на стандартах Співдружності незалежних Держав (далі СНД). Це регіональне об'єднання 12 країн Європи та Азії. Нині діє Конвенція СНД «Про права та основні свободи людини». Існує, наприклад, Угода від 13.03.1992 р. «Про гарантії прав громадян держав-учасниць співдружності незалежних держав у галузі пенсійного забезпечення», яка впорядковувала пенсійне забезпечення в цих країнах, саме вона забезпечила рівні права громадян та збереження набутих ними пенсійних прав у колишніх держав СРСР та країнах СНД.

Незважаючи на те, що вітчизняне законодавство та правозастосовна практика соціального забезпечення відповідає мінімальним європейським стандартам щодо ступеня охоплення населення, розвиток системи вимагає більш повного залучення зайнятих за рахунок ліквідації неформальної зайнятості та виведення заробітної плати з орбіти «непостережуваної» економіки. Мотиваційні механізми, закладені, зокрема, в ідеології пенсійної реформи, можуть бути доповнені і більш активною участю самих застрахованих у фінансуванні соціального страхування, що дозволить посилити їхню особисту відповідальність за забезпечення доходу при настанні страхової події.

Дотримання основних принципів соціального забезпечення, опора на мінімальні міжнародні норми та стандарти соціального забезпечення може дозволити здійснити ефективні та соціально прийнятні реформи у цій сфері.

Національні системи соціального страхування сформувалися з урахуванням специфіки економічного, соціального та культурного розвитку країн, а також під впливом нормотворчої діяльності МОП. До

найважливіших принципів, прийнятих міжнародним співтовариством у сфері соціального страхування, можна віднести такі:

- загальний та обов'язковий характер соціального страхування, доступність до реалізації соціальних гарантій. Забезпечуються права людини на соціальний захист, що зафіксовано у різних міжнародних нормах, у тому числі у Конвенціях МОП №№67, 118, 157, 193;

- поєднання обов'язкового та добровільного видів соціального страхування, рівноправність та різноманіття його форм. Забезпечується необхідний рівень соціального захисту, можливість самим працівникам впливати на рівень свого захисту; відображається об'єктивна потреба у широкому залученні різних фінансових джерел;

- державна гарантія стабільності системи, рівня виплат за обов'язковим соціальним страхуванням за одночасної існуючої самостійності та самоврядності різних систем соціального страхування. Гарантуються мінімальний рівень соціального захисту, прийнятий у світовій спільноті (Конвенція МОП №102), а також демократичні засади в управлінні системами соціального страхування;

- обов'язковість фінансової участі застрахованих осіб та роботодавців, а у необхідних випадках залучення державних субсидій (крім страхування від нещасних випадків на виробництві, коли страхування в абсолютній більшості країн здійснюється лише за рахунок коштів підприємців). Забезпечується надання застрахованим особам різних видів матеріального утримання та послуг по праву, яке набуває – завдяки їх фінансовій участі у виплаті страхових внесків;

- зацікавленість досить широкого кола осіб, що охоплює певні соціальні категорії населення (робітники, службовці, окремі професійні категорії трудящих, все населення окремих територій) або все населення країни, у тому чи іншому виді забезпечення на основі соціального страхування;

- рівність усіх застрахованих осіб з погляду зобов'язань щодо фінансування витрат і прав і гарантій, що купуються в результаті;

- створення правових та організаційних можливостей соціального страхування всіх трудящих та членів їхніх сімей у всіх непередбачених обставинах, що загрожують здоров'ю людей або їхньому матеріальному благополуччю;

- особливий порядок утримання одержаних коштів, як правило, шляхом поміщення в державні цінні папери, автономність від державного бюджету, а також контроль використання через представників страхувальників та застрахованих.

Роботодавці (підприємства) та працівники сплачують страхові внески, які найчастіше встановлюються у відсотках до заробітної

плати. На відміну від соціального страхування соціальна допомога надається не за правом, а на розгляд органів, що надають її. Вона охоплює окремі види забезпечення, які практично неможливо здійснити на засадах соціального страхування, надається найменш захищеним і найбільш нужденним категоріям населення, як правило, в індивідуальному порядку після перевірки потреби (наявності коштів до існування) та здійснюється за рахунок податкових коштів.

Способи організації керівництва системами соціального страхування та забезпечення дуже різноманітні. Вони варіюють від одного крайнього типу, який визначається повним державним контролем, який здійснюється спеціальним міністерським апаратом (що часто має місце в англійських країнах), до іншого, коли діють фонди або компанії взаємного страхування, керівництво яких складається повністю з їхніх членів. Важливо відзначити, що статутні системи (тобто ті, що гарантуються законодавством) перебувають під захистом держави.

Тип фінансових організацій, які використовують частину вільних коштів для негайного покриття витрат і пускають у справу решту коштів, зазвичай називають «капіталізованим». Термін «порційний внесок» (у бажаному розмірі) має відношення до фінансових організацій, у яких надходження та витрати збалансовані (залишок відсутній) у межах річного бюджету.

У світовій практиці склалися такі основні форми (інститути) соціального захисту населення:

- соціальне страхування (з публічно-правовим статусом);
- соціальна допомога, що надається державою та муніципалітетами;
- приватна страхова ініціатива та соціальні послуги, що надаються підприємствами.

підприємствами.

У країнах із розвинутою ринковою економікою кожна з цих чотирьох фірм соціального захисту відіграє певну роль. Розрізняється їхня питома вага, коло захищених, фінансові джерела, організуючі та керуючі органи.

Світовий досвід свідчить, що система соціального страхування – це основний інститут соціального захисту в умовах ринкової економіки, покликаний забезпечити реалізацію конституційного права громадян на матеріальне забезпечення у старості, у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття. Прийнятними мінімальними рівнями соціальних гарантій для застрахованих у разі настання страхових випадків за рекомендаціями Міжнародної організації праці вважається 40-50% зміщення заробітної плати кваліфікованого робітника.

Виходячи з такого підходу, розміри одержуваних коштів залежать від тривалості страхового (трудового) вартового, величини заробітної плати (яка є базою для нарахування страхових внесків), ступеня втрати працездатності та регулюються законами. На відміну від соціальної допомоги, коли нужденна людина отримує допомогу за рахунок громадських коштів (фактично за рахунок інших осіб), за програмами соціального страхування фінансовими джерелами виплат та послуг є спеціалізовані фонди, які формуються за безпосередньої участі самих застрахованих.

Оптимальною пропорцією розподілу страхового навантаження між працівниками та роботодавцями вважається паритетна її розкладка, що перешкоджає невиправданому зниженню поточних витрат працівників, підвищує їхню мотивацію до заробляння прав на колективно-персоніфікований страховий захист, дозволяє гармонізувати відносини між соціальними суб'єктами.

Базовими характеристиками обов'язкового соціального страхування, які вигідно відрізняють його від інших інститутів соціального захисту, є:

- обов'язковість (за законом) для страхувальників – працівників та роботодавців – вносити страхові внески: особисте страхування, як правило, носить добровільний характер, що не дозволяє йому бути настільки масовим за охопленням (за кількістю застрахованих);

- публічний вид правовідносин суб'єктів соціального страхування, за допомогою якого досягається обов'язковість за законом участі в ньому суб'єктів та високий рівень гарантій захисту застрахованих, що дозволяє відмовитися від обтяжливої процедури оформлення індивідуальних договорів (і контролю їх виконання) між страхувальниками (роботодавцями та працівниками) та страховиками на користь застрахованих; особисте страхування має приватний характер цивільно-правових взаємовідносин;

- обов'язкове (за законом) право для застрахованих на отримання страхових виплат при настанні страхових випадків (види виплат, послуг, їх розміри визначені в законах), реалізацію та повноту виплат, за якими можна добиватися у судовому порядку;

- високий рівень надійності збереження фінансових коштів, що забезпечується у вигляді фінансування «з коліс» і не дозволяє знецінитися коштами, а досягається за допомогою солідарності поколінь та застосування державного контролю за правильністю та цільовим характером витрачання коштів;

- досить «дешево» для населення країни (порівняно з особистим страхуванням), що досягається масовим характером обов'язкової участі в ньому практично всіх працюючих та неприбутковими формами

організації роботи; особисте страхування в основі своєї діяльності переслідує отримання прибутку і цим змушує його організаторів займатися в основному «вигідними» клієнтами;

- самоврядні форми організації обов'язкового соціального страхування, коли практично всі питання щодо створення та управління складними (організаційними, правовими, медико-соціальними, фінансовими) системами здійснюються найбільш зацікавленими суб'єктами (представниками роботодавців та працівників).

Демократичний характер функціонування соціального страхування дозволяє досягати максимальної прозорості та цільового використання фінансових ресурсів, врахувати та «договоритися» по колу та обсягу соціальних гарантій, гармонізувати інтереси застрахованих, страхувальників та страховиків, що у результаті зміцнює особисту відповідальність застрахованих та солідарність працівників, створює умови для досягнення соціальної згоди в суспільстві, послаблення конфліктних ситуацій та їх запобігання.

Трансформація суспільної системи та України на початку 90-х років створила для населення країни радикально нову ситуацію, яка стала характеризуватись незвично високим рівнем соціальних ризиків. Логіка ліберальних перетворень в економічній та соціальній сфері з неминучістю несе з собою вимоги докорінних змін у механізмах соціального захисту.

Замість державно-патерналістських пропонуються інститути соціального захисту, в основі яких:

- а) особиста відповідальність індивіда (отже, потрібна достатня для цього заробітна плата);

- б) колективно-групові форми у вигляді обов'язкового та добровільного соціального страхування (функціонування яких можна забезпечити лише за наявності правового та фінансового забезпечення цих інститутів);

- в) державна соціальна допомога вразливим верствам населення.

Умов для особистої та колективно-групових форм соціального захисту прийнятної рівня в Україні створити не вдалося. Реальний рівень заробітної плати, що є базою для особистого самофінансування пенсійного та медичного страхування, не тільки не зріс, а знизився у два-три рази, фінансові інститути особистого та соціального страхування знаходяться на етапі свого становлення.

Чинна українська система соціального страхування зберігає риси, більш характерні для соціальної допомоги, ніж страхування. За досить високого страхового навантаження на роботодавців (майже 40% від

фонду оплати праці) рівень більшості соціальних виплат явно недостатній і не пов'язаний з обсягом страхових коштів, що вносяться. Правове поле даного інституту соціального захисту лише формується. Відсутній реальний поділ системи соціального страхування та системи соціальної допомоги. Терміни, принципи та інструментарії організації фінансових інститутів та системи соціальних гарантій, що широко використовуються в багатьох промислово розвинених країнах у практиці різних видів соціального страхування, соціальний та професійний ризику, еквівалентність страхових внесків та виплат, ув'язування рівнів соціальних ризиків та страхових тарифів (ці та інші класичні елементи та механізми даних систем) все ще видаються абстрактними категоріями, а не життєво важливими регуляторами соціального захисту населення.

Це багато в чому пояснює масову незацікавленість трудовозайнятого населення у своєчасній сплаті у повному обсязі страхових внесків (працівниками та роботодавцями) до державних позабюджетних соціальних фондів.

Так, існує серйозне відставання у створенні економічних умов та інституційної бази для формування нових механізмів соціального захисту у формі збалансованих між собою економічних відносин та інституту соціального страхування. Так, існуюче правове становище (статус) позабюджетних соціальних фондів зводить їх, переважно, до фінансових установ («складальників внесків» та «розподільників коштів»).

До того ж, світовий досвід свідчить, що основні види соціального страхування (пенсійного, від нещасних випадків на виробництві, з безробіття), фінансових завдань із компенсації втрат заробітків (у зв'язку з тимчасовою та постійною втратою працездатності або місця роботи), виконують цілу низку інших функцій: оздоровлення трудящих та членів їхніх сімей, організацію лікування, проведення великомасштабних національних програм з реабілітації інвалідів (медичної, професійної та соціальної). Крім того, все ще не набули своєї законодавчої форми ряду його видів зі страхування дострокових пенсій: за роботу в районах Крайньої Півночі, професійних пенсій за роботу в особливо небезпечних виробництвах (шахтарі), пенсій за вислугу років. У результаті єдине поле соціальних ризиків не охоплено рівномірною «сіткою» страхування, у ньому є багато «проломів», що призводить до ослаблення та випадання зі сфери соціального захисту (зі страхової «сітки») значних верств населення.

Землі, які забезпечили включення держави між демократами і цивілізованими. Зміст і спрямованість Української держави як

демократичної, соціальної, правової держави визначає її інтеграцію до Європейського Союзу, ступінь реалізації прав і свобод людини і громадянина та їх гарантій. Основою державної політики інтеграції України до ЄС є створення в Україні нової політики останнього щодо підвищення рівня життя українського суспільства, правового та соціального захисту населення в країнах Європи. Ця євроінтеграція забезпечує гарантії розвитку прав людини, громадянського суспільства та демократії в Україні, зміцнює безпеку та позитивно впливає на міжнародні відносини з іншими країнами. Програма адаптації національного законодавства до європейських стандартів передбачає створення основ демократично-демократичної соціальної держави, що вимагає розуміння ролі та місця права в суспільстві як невід'ємної частини вирішення нагальних проблем, як універсального способу суспільного розвитку, регулювання суспільних відносин. І є важливою складовою правової соціалізації особистості.

Одним із пріоритетних завдань України на цьому шляху інтеграції є забезпечення реалізації прав і свобод людей і громадян, визначених Конституцією, наближення рівня життя українців до європейського рівня. Зокрема, курс держави на європейські стандарти у досліджуваній сфері передбачає гармонізацію національного законодавства відповідно до цих стандартів, основоположну цінність яких визнає людина. Приведення національного законодавства у відповідність із загальноновизнаними міжнародними правовими стандартами прав людини є одним із пріоритетних завдань української держави. Це пов'язано з кількома факторами, а саме: переходом національної юриспруденції від соціалістичної доктрини прав людини до природної концепції останньої та вступом України до Ради Європи в 1995 р., що має міжнародні зобов'язання та набір прав на відповідність міжнародним стандартам прав людини призвів до розвитку процесів зміни його правової структури.

Серед основних умов повноцінної інтеграції України у сфері міжнародного права є її офіційна участь у європейських інтеграційних системах, таких як Рада Європи та Європейський Союз, членом яких вона планує стати найближчим часом, а також її офіційна участь у європейських інтеграційних системах. реальне визнання демократичних цін у Європі. – насамперед, перетворення країни на демократично-правову державу. Останнє можливе лише на основі перебудови національної правової системи таким чином, щоб вона була повністю сумісною з Європою та у суворій відповідності до загальноновизнаного фундаментального принципу «верховенство права».

У наукових публікаціях наголошується, що визначення нової стратегії розвитку української держави у XXI столітті пов'язане з метою створення сучасного політичного бачення світу, нової ідеології та конституційного розуміння, принципово нових конституційно-правових підходів до практики.

Актуальність висвітлення правового змісту соціальних прав людини, гарантій їх реалізації та механізмів їх реалізації зумовлена багатьма факторами, серед яких: відсутність чіткого визначення як теоретичних, так і юридичних гарантій соціального забезпечення людини права; теоретична неоднозначність їх сутності; важлива декларація цих соціальних прав, що міститься в українських нормативних актах; мінімальне забезпечення цих прав економічними факторами тощо.

Встановлення та практичне застосування державних гарантій у контексті європейської інтеграції є особливо важливим для захисту соціальних прав особи. Оскільки такий захист права є одним із компонентів правових гарантій, між ними існує тісний взаємозв'язок. Тому відносини між правовою гарантією та захистом прав слід вважати її спільною частиною.

Забезпечення конституційних прав і свобод, відповідальності людини і громадянина – це сукупність соціальних, економічних, політичних, правових та інших прийомів, механізмів і методів, що дозволяють реалізувати та реалізувати права і свободи людини, що містяться в Основному Законі та Конституції. По суті, конституційно-правові гарантії – це умови, які держава має створити для повного надання своїм громадянам прав і свобод.

Гарантії прав і свобод людини можуть реалізовуватися як на національному рівні – шляхом визнання та надання місця Конституції, законам, статутам та іншим правовим актам України, так і на міжнародному рівні – шляхом розробки та прийняття міжнародних документів, що містять права людини. стандарти (наприклад, Статут ООН), дотримання та ратифікація міжнародних договорів з прав людини. Таким чином, нормативне забезпечення права на соціальний захист можна розглядати як систему нормативних гарантій на міжнародному, конституційному та галузевому рівні.

За змістом або характером гарантії права на соціальний захист більшість дослідників поділяють його на загальне (соціальне загальне) і правове (правове, спеціальне), але такий поділ вважається досить умовним. Для системи правових гарантій у процесі застосування правових норм щодо конкретного виду соціального захисту основними

є гарантії – ідеологічні, політичні, економічні, соціальні та організаційні фактори.

Права людини у сфері соціального захисту, що містяться в нормативно-правових актах, не реалізуються самостійно, а потребують достатнього інституційного забезпечення, так би мовити. Іншими словами, ці права реалізуються шляхом безперервної практичної діяльності спеціально створених установ, підприємств та організацій. Організаційні гарантії стосуються практичного функціонування державних і недержавних інституцій, щоб допомогти людям безперешкодно користуватися своїми правами на соціальне забезпечення. Важливою інституційною гарантією є моніторинг стану соціального захисту, виявлення нових категорій осіб, які потребують соціального захисту, виявлення потреби в нових видах соціального захисту, скасування окремих видів соціальної допомоги або навпаки, види встановлення додаткових пільг з іншими. Своєчасне реагування на виклики погодних умов (прийняття нових нормативно-правових актів або скасування існуючих) гарантує особі право на певний вид матеріальної допомоги.

Громадяни України мають право на захист своїх соціальних прав на міжнародному рівні. До міжнародних організаційно-правових гарантій соціальних прав людини в Україні належать відповідні органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна: Комісія з прав людини Економічної та Соціальної Ради ООН; Комітет з економічних, соціальних і культурних прав; Женевський центр з прав людини; Європейська комісія з прав людини; Європейський суд з прав людини; Комітет міністрів Ради Європи. Конституція України, крім національних гарантій, передбачає можливість використання міжнародних засобів правового захисту для гарантування прав її громадян.

Наразі видається, що питання захисту прав людини потребує вирішення як у міжнародно-правових відносинах, так і в національному праві. в мистецтві. 55 Основного Закону країни визначено, що кожен, вдаючись до всіх національних засобів правового захисту, має право вимагати захисту своїх прав і свобод до компетентних міжнародних судових установ або компетентних органів їхніх міжнародних установ і організацій. Україна є членом. член або учасник. Вирішальним кроком стала ратифікація Україною у 1997 р. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.). Відтоді громадяни України мають можливість звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом порушених прав. Приєднавшись до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права

(1966 р.) у 1990 р., Україна також визнала мандат Комітету ООН з прав людини на розгляд індивідуальних скарг на порушення її прав і свобод громадянами України.

Освячення соціальних прав людини в Конституції України не є основною ознакою соціальної держави. Фактичне положення цієї норми зумовлено істотними протиріччями між викладеними в ній положеннями та їх виконанням. Гарантії прав і свобод людини і громадянина не можуть бути обмежені їх включенням до Основного Закону. Їх реальність вимагає багатьох передумов, таких як соціальна стабільність, розвинена економіка, існування державних інституцій та інших організацій, орієнтованих на вирішення соціальних проблем.

Гарантією реалізації прав громадян у сфері соціального захисту є права та обов'язки, до яких належать:

- право громадян на вибір виду, умов і порядку здійснення своїх прав на певний вид соціального захисту;

- захист матеріальних інтересів громадян у цій сфері від правопорушень, спричинених незнанням закону або злочинною поведінкою осіб, відповідальних за захист прав громадян, і які викликають несвоєчасне звернення щодо їх виконання;

- збільшення розміру виплати після зміни показників, за якими розраховується трудовий (страховий) внесок особи, яка отримує соціальне страхування;

- підтримання та періодичне підвищення рівня соціального захисту;

- гарантії, що обмежують підстави для відрахувань із соціальних виплат.

Тому впровадження короткострокових надзвичайних заходів у кризових умовах для забезпечення найбільш уразливих верств населення має на меті подолання хронічної бідності серед працівників. Для того, щоб громадяни безперешкодно реалізували свої права, держава має створити відкриту систему соціального забезпечення. Ми підтримуємо думку ряду науковців про те, що за змістом останнього можна поділити на матеріальне право, організаційне право та процесуальні гарантії.

ВИСНОВКИ

Система міжнародно-правових актів про права людини продовжує в сучасний період динамічно розвиватися.

У роботі позначені ті напрямки в галузі міжнародно-правового захисту соціальних прав людини, які в сучасний період набувають особливої актуальності для України.

У країні сьогодні налічується дуже велика кількість осіб, які мають право на той чи інший вид соціального забезпечення, гарантованого державою. При цьому немає єдиного законодавчого акту, який регулював би ці питання. Існує велика кількість різних законів як на федеральному, і на місцевому рівні. У зв'язку з чим немає єдиної регулюючої системи. Розмір наданої матеріальної допомоги у часто абсурдно малий і, неспроможна надати реальну допомогу громадянам.

Також нині далеко не все міжнародне законодавство, що діє у розвинутих країнах, ратифіковане нашою державою.

Узагальнений зміст проаналізованих нормативно-правових актів, тенденцій розвитку правотворчої діяльності у сфері соціального забезпечення, дозволяє стверджувати, що в ХХІ ст. міжнародна спільнота вступила з міжнародним кодексом соціального захисту.

АНОТАЦІЯ

У представленій роботі зроблено спробу комплексного дослідження міжнародних стандартів соціального забезпечення щодо вдосконалення в цій частині чинного національного соціально-забезпеченого законодавства. Розглядається міжнародна система збереження придбаних та придбаних у сфері соціального забезпечення прав. Осмислюються шляхи реформування української системи соціального забезпечення, приведення чинного законодавства у відповідність до міжнародних соціальних стандартів. Завдяки всебічному вивченню поглядів науковців і документів, простежено еволюцію як соціальних прав у міжнародних актах і в зарубіжному законодавстві, так і вчення про основні соціальні права людини у вітчизняній науці права соціального забезпечення, встановлено обсяг і зміст соціальних прав індивіда. Визначено місце соціальних прав у системі прав людини, їх загальні риси; охарактеризовано механізм взаємодії міжнародного й національного законодавств у сфері соціального забезпечення. Доведено існування взаємозв'язку між основними соціальними правами і міжнародно-правовими стандартами соціального забезпечення, з'ясовано їх роль у розбудові моделі соціальної та правової держави. Розкрито специфіку прав людини на соціальне забезпечення і на достатній життєвий рівень.

Література

1. Андрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження: до поняття категорії. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*. 2015. С. 37–40.

2. Андрієнко І. С. Достатній життєвий рівень як правова категорія. *Проблеми цивільного та господарського права*. 2015. № 2-2015. С. 93–95

3. Европейская социальная хартия: Справочник/пер. с фр. Москва : Междунар. отношен., 2000. 82 с. (European Social Charter. Collected texts (6th edition) (updated to 30 June 2008). Explanatory report to the revised European Social Charter (Article 8). 172 p.)

4. Запара С. І. До питання про сутність соціального міжнародного стандарту. *Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення*: тези доп. і наук. повідомлень учасників III Міжнар. наук.-практ. конф. (7-8 жовт. 2011. М. Хар–ків). Харків : Кроссруд. 2011. С. 443–447.

5. Запара С.І. До питання про сутність міжнародного соціального стандарту. *Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення*: тези доп. та наук. повідом. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : Кроссруд. 2011. 540 с.

6. Клименко А. Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно–правовий і вітчизняний контекст. Харків: Юрайт. 2019. 176 с.

7. Костюк В.Л. Міжнародні стандарти прав осіб з інвалідністю в умовах правової, соціальної держави: теоретико-правовий аспект. *Актуальні проблеми соціального права в Україні*. Харків: Юрайт. 2017. С. 119–215.

8. Малюга Л.Ю. Європейські соціальні стандарти в контексті права на соціальний захист в Україні. *Альманах міжнародного права*. 2019. Випуск 22. С. 15–25.

9. Малюга Л.Ю. Європейські соціальні стандарти: сучасний стан та шляхи імплементації у соціальне законодавство України. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. № 48. 2018. С. 70–76.

10. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения. Москва. Юрайт. 2011. 575 с.

11. Москаленко О.В. Європейські стандарти соціального страхування. *Право та інноваційне суспільство*. 2013. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2013_1_12. 11. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017–III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

12. Новосельська І., Котул В. Основне значення міжнародних соціальних стандартів у законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 95–97.

13. Опішняк С.О. Міжнародні соціальні стандарти: порівняло-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2020. №2. Частина 2. С. 58-63.
14. Про внесення зміни до пункту 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)»: Закон України від 17.05.2017 № 2034-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 24. Ст. 279.
15. Рудик В.А. Етапи розвитку міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення. *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства* (5-7 червня 2014 р.). Суми. СумДУ. 2014. С. 313–317.
16. Селезень С. В. Юридичні гарантії захисту трудових прав працівників. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 33–36.
17. Статус Всеобщей декларации прав человека. URL : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%C2%C4%CF%D7>
18. Сташків Б. І. Гарантії права на соціальне забезпечення : навчальне видання. Чернігів. ЧДУ. 2011. 100 с.
19. Тарасенко В.С. Щодо ратифікації Конвенції МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення. *Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення*. II Міжнародна науково-практична конференція (21–22 квітня 2016) Київ. Прінт-Сервіс. 2016. С. 239–243.
20. Шумило М.М. Міжнародні стандарти в сфері соціального захисту. Університетські наукові записки. 2012. № 3. С. 243–249.

Information about the author:

Ruban Asia Kostyantynivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Izmail State University of Humanities

12, Repina avenue, Izmail, 68610, Ukraine